

Vicdanın Neli i Üzerine: Rousseau-Kant Örne i

Özet

Bu çalı ma, ahlak felsefesinin temel kavramlarından biri olan *vicdanın* neli ini sorgulamak ve ahlak önermelerine temel olması bakımından aralarında etkile im oldu una inandı ımız Rousseau ve Kant örne i üzerinden *vicdan* kavramını temellendirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken ilk olarak Rousseau'nun, *vicdan* kavramını nasıl anlamlandırdı ı üzerinde durulmu ve Onun yapıtlarında çok açık olmasa da *ahlak duygusu* olarak ele aldı ı bu kavramın içeri i tartı ılmış tır. Daha sonra ise Kant'ın, temellendirilemeyecek olan eski metafizik alana ait *öznel bir duyum* olarak gördü ü *vicdanın* de eri sorgulanmı tır. Ayrıca, Kant'ın ahlak felsefesinin oda mını olu turan *ödev ahlakı* ile ilgili temel tespitlerine yer verilmi tir.

Anahtar Terimler

Vicdan, Ahlak, Ahlak Duygusu, Ahlak yasası, Ödev Ahlakı, Rousseau, Kant.

On What of Conscience: Rousseau-Kant Example

Abstract

This study aims to question what of conscience, one of the basic concepts of moral philosophy, and to make the basis of conscience concept on Rousseau and Kant example, which we believe to have been an interaction between, in point of being a basis to ethics proposing. In doing this, how Rousseau interpreted the concept of conscience was focused first and though not very clear in his works, the content of this concept, which he treated as moral sense, was discussed. Then, value of conscience was questioned, which Kant thought as a subjective sensation belonging to old metaphysics that can not be fixed. Additionally, the Kant's main fixations about duty ethics forming the focus of moral philosophy were given place.

Key Terms

Conscience, Moral, Moral Sense, Moral Law, Duty Ethics, Rousseau, Kant.

* Yrd. Doç. Dr.; Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Ö retim Üyesi.

Bir eylemin ahlaki de erinin sorgulanmasına yarayan, bir tür do al ayırt edici olarak da adlandırabilece imiz vicdan, ahlak felsefesinin temel kavramlarından biridir. Bu ba lamda vicdan, “iyiyi kötüden ayırma yetene inin özel bir adı”(Bertrand 2001: 21) ba ka bir deyi le, “bireyde veya ahlaki özne ya da failde varolan do ru ve yanlı duygusu”dur (Cevizci 2000: 983). Bu yönüyle bakıldı ında *vicdan*, öznel varlı ın duysal ve dü ünsel güçleri arasında bir tür yargısal denge sa layan tinsel bir unsur, bireyin ki ili inin geli mesine paralel olarak güçlenen bir yetenektir (zveren 1980: 98). *Ahlaki bilinç* olarak da ele alınan vicdan (G. Vesey and P. Foulkes 1990: 67), bireyin davranı larıyla ilgili kendisine dönük yargıda bulunmasını sa layan dolaysız ve kendili inden yargılama yapabilen bir güçtür.

Vicdanın neli ini sorgularken genel olarak iki yakla ım biçimi ile kar ıla-abiliriz. Bunlardan ilki; “vicdanı, sosyal kanunlar ile karı tıran ve bizde yerle mi olan eylerin bize verdikleri inançlardan ba ka bir ey olmadı ını ileri süren teoridir. Di eri ise, vicdanı, de i mez, ebedi ve mutlak bir kanun eklinde gösteren teoridir. Bu teoriye göre vicdan, adeta bir i çinin yaptı ı eyde bıraktı ı damga gibi, yaratıcı tarafından en yüksek bir i aret olarak, kalplerimize nak edilmi ilahi bir ni andır”(Bertrand 2001: 27). Bu iki teoriye üçüncü teori olarak da evrimcilerin vicdanla ilgili görü lerini dahil edebiliriz. Onlara göre de vicdan, “ne kanunlar ve kurumlarla açıklanan sosyal bir inanı ne de mutlak emirleri açıkça ortaya koyan içsel bir sestir. Vicdan, yava ve dereceli bir evrimden kaynaklanır”(a. e., 27). Hangi açıdan bakılırsa bakılıns u çok açıktır ki, vicdan, bir çe it *ayırt edicidir* ve *içsel* bir denetim alanıdır. Bize, ötekinin varlı ını hissettiren ve onlarla beraber ya amanın erdemini ö ütleendir.

Ahlaksal ya amayı bilgiye, bilgili olmayı da erdeme dayandıran Sokrates’ten ba layarak felsefe tarihinin çe itli evrelerinde öne çıkan ahlak görü leri, ço unlukla “ahlak duygusu” ve “ahlaklı olmak” kavramlarının içini doldurmaya çalı mı lardır. Burada, felsefe tarihinin geni yelpazesi içerisinde tek tek filozofların vicdan kavramını nasıl ele aldıklarını ortaya koymak yerine, aralarında ahlak önermelerine temel olması bakımından etkile im oldu una inandı ımız Rousseau-Kant örne ini tartı maya çalı aca ız.

nsani ve akli bir meleke, içsel bir duygu, Tanrı’nın sesi ve bir çe it ahlak duygusu gibi farklı anlamlarda kullanılan *vicdan*, Rousseau’nun yapıtlarında (çok açık ve sistematik olarak do rudan ele alınmasa bile), insan do asının bir ürünü, insanın ahlaki ve ruhsal yapısında çok önemli yer tutan bir kavram olarak kar ımıza çıkar. Rousseau açısından bakıldı ında vicdan, merhamet duygusu ile aynı kaynaktan gelmektedir. Ki ileri merhamet duygusuna iten sebep her ne ise vicdanın kayna ı da odur. “...o, yaratılı taki bir duygudan ileri gelir. Bilgin olmaksızın bizi insan yapan, ahlaki incelemeler içinde ya amımızı bitirmeden insan dü üncelerinin o geni denizinde güven ve inançla yönlendiren, yanılmayan ve yanılmayan”(Rousseau 2002: 186) dır. *Vicdanın*, yaratılı taki bir duygudan ileri geldi ini söyleyen Rousseau, içgüdülerin beden için ta ıdı ı anlam her ne ise, vicdanın da ruh açısından aynı anlamı ta ıdı ını ileri sürer. Bir ba ka deyi le vicdan, insanın gerçek kılavuzudur (Rousseau 2002: 186, Dent: 328). yilikle kötülü ü ayırt edebilen, insanları Tanrı’ya yakla tıran öz, göksel bir ses, güçsüz insanların yegane dayana ı, ölmeyen ve kontrolsüz bir akıl gücünün ya da yasasız aklın insanı sürükleyebilece i kötülüklerden kurtaran eydir (Rousseau 2002: 186).

nsanı özgür ve ahlaki bir varlık olarak gören Kant, dü ünsel (duyular-üstü, metafizik) olana ula mak için “ahlak bilinci”nin olması gerekti ini söyler. Rousseau’da kesin olarak belirlenmemi ve do ası açıklanmamı ahlaki bir duygudan ibaret olan vicdan, Kant’ın ahlak felsefesinde eski metafizik alana ait, bilgisel olarak temellendirilemeyecek, öznel bir duyum, bir çe it içsel bir duyguya kar ılık gelir.

Rousseau’nun insan do asının de erini öne çıkaran yakla ımına baktı ımızda görürüz ki, “*vicdan*”la “*ahlak duygusu*” aslında aynı ey ifade etmektedir ve bu duygu sayesinde tanrısal olan bize açılmaktadır. Bu duygu yardımıyla duyular-üstü gerçeklikle ba lantı kurulur. Böylece insanın özgürlü e dayanan ahlaki yönü de, fenomenler dünyası içinde de il, duyular üstü olanda, yani metafizik alanda de erlendirilir.

Rousseau’ya göre insan, iyiyi ya da kötüyü seçme özgürlü üne sahiptir. Ona göre, “özgürlü ünden vazgeçmek, insan olma durumundan böylece insanlık haklarından ve hatta insan olmanın verdi i görevlerden de vazgeçmektir” (Rousseau 1954: 8). nsan, karar vermesi söz konusu oldu unda özgür bir eyleyen olarak bunu yapar. Yani, özgür iradesiyle bir eyi seçer veya seçmez. Vicdan da, özgür bireyin gerçek kılavuzudur. iyiyi seçmek ya da kötülü ü reddetmek de bir seçim oldu una göre, bu seçimlerin ortaya çıkmasında vicdanın sesi ancak tanrısal düzenin insanın içindeki yansımaları olarak ele alındı nda anlamlı hale gelebilir. Bir ba ka deyi le, “insanın gerçek iyili i de bu düzene, yani vicdana uygun davranmasında yatar” (Dent: 328).

Kant da, insanın bedensel olarak fenomenler dünyasına ba lı olmakla beraber, yine de özgür oldu unu söyler. Akli sayesinde insan, fenomenler dünyasının üstüne yükselip bu dünyaya bir anlam kazandırır. Bunu, ahlak yasası ile yapar. Ahlak yasası da, insana ödevden çıkan eylemler yapmasını emreder. Ödev de, bir bakıma aklın sesini, insanın en yüksek de erini dile getirir. Kant’ın ahlak anlayı ının temelini olu turan “otonomi” kavramı, insanın ahlaki eylemlerini belirleyen, sınırlarını çizen ve istenç kavramını içinde barındıran ahlaksal bir ilke konumundadır. Bu yönüyle bakıldı nda Kant’ın “ödev ahlakı”, tüm ahlaksal ö elerin kendisinde toplandı ı esaslı bir kaynak durumundadır. Ödev ahlakının özünü olu turan “iyi istenç” ise, bizatihi kendisi iyi olan, ba ka de erli olan eylemlerin kötüye kullanılmalarına kar ın kendisinin mutlak de eri olan, yani do rudan do ruya her ko ul altında iyi olarak görülebilecek olan bir eydir. Kant’ın ifadesiyle, “dünyada, hatta dünyanın dı nda bile iyi istencin haricinde kayıtsız artsız iyi olarak görülebilecek hiçbir ey dü ünülemez” (Kant 1993: 7). Eylemlerin ahlaki bakımdan de erlendirilmesinde ba vurulan ölçüt ku kusuz ki, “iyi istenç”tir. *Vicdan* dedi imiz ey de tam burada ortaya çıkmaktadır. Yani, neyin iyi ya da kötü oldu unu, neyin insan do asına uygun olup olmadı ını ve ahlaki eylemin sınırlarının nasıl çizilmesi gerekti ini ortaya koyar. Çünkü Kant, bir eylemin ahlaksal de erini eylemin ba arısında veya sonucunda de il, eylemin arkasındaki dü ünü te görür. “Salt akılcıca belirlenmi bir istencin istedi i ey do rudan do ruya iyidir, hor gördü ü de kötü. Ba arı ya da ba arısızlık ahlaksal isteme için ikinci planda kalır; isteme ve eylemlerimizin ahlaksal de eri için ba arı ve ba arısızlık hiçbir zaman karar verdirci olamazlar” (Akarsu 1982: 210). Eylemin arka planında olan iyi niyet ise, eylemin ba arısına ya da sonucuna bakılmaksızın o eylemle ilgili ahlaki öznenin takındı ı tutumu ifade eder. Kant’a göre, bir eylemi kendili inden iyi yapan da, eylemin do rudan do ruya ödevden çıkması, yani eylemin zorunlu olarak yasa kar ısındaki saygıdan kaynaklanmasıdır. Yasa kar ısındaki saygı, insandaki “ahlak duygusu”nun bir ürünüdür.

Ahlak duygusu ise, Rousseau'nun vicdan dedi i ey, yani ilkesel olarak insan davranı larının kendili inden sorgulandı ı ve anlamlandırıldı ı bir duygudur.

nsanın *varlık artlarının* en önemlisi olarak özgürlü ü gören Kant, insanın yapıp-etmelerinin mekanik temelli olmadı ını, isteyen ve seçen bir varlık olarak insanın evrende inisiyatif aldı ını, aksi halde belirlenmi ve yapıp-etmeleri sınırlandırılmı bir insan do asının özgürlü ünden söz edilemeyece ini söyler. Belirlenmi ve kendisine zorunlu olarak uyulması emredilmi yapıp-etmelerden hiçbir ekilde insan sorumlu de ildir. E er böyle olsaydı vicdan, bireyin eylemleriyle ilgili olarak ona ne hesap sorabilir ne de bir yargıda bulunabilirdi (Mengü o lu 1969: 78).

Rousseau, insanın iyiyi ya da kötüyü seçme özgürlü üne sahip bir varlık oldu unu dile getirirken aslında anladı ı ey, insan do asına uygun olan ahlaki özgürlüktür. O, “kendi özgürlü ümüzü güvenli ve de erli kılacak ko ulun, ba kalarının haklarının kutsallı ını kabul etmek oldu unu fark etti imizde, di erlerinin efendisi olmak üzerine kurulmu bir toplumsal yapıyı a abiliriz”(Dent : 266) der. Bu da bizi Kant'ta ki, özgür eylemenin sadece kendi istencine uyarak ve bilinçle eyleyerek olanaklı olabilece i dü üncesine götürür. Her iki dü üncede de özgürlük, ahlaki eylemenin ve dolayısıyla da vicdani karar vermenin ön ko ulu olarak de erlendirilebilir. Bu ba lamda *vicdanı*, ahlaki eylemlerin de erinin sorgulanmasının yanı sıra, bir *farkındalık*, bir *seçti* olarak da ele alabiliriz. Bu seçti hiç ku kusuz ki, özgürlük ekseninde ve özgürlü ün ruhuna uygun bir seçti olacaktır.

Ahlak yasasının varlı ını özgürlük idesine dayandıran Kant, insanın ahlaki deneyimleri ile ahlak ilkelerinin uyumunun ko ulsuz buyruklarda kendini gösterdi ini söyler. Ahlakilik bu anlamda bir de er olarak kar ımıza çıkar. Eylemlerin arkasındaki iyi istenç ko ulsuz buyrukla birle ti inde anlamlı olabilir. Dolayısıyla ahlaklılık, özgürlü ün zorunlu yasası olarak ortaya çıkmaktadır (Urmson 1960: 206-207). Rousseau'nun vicdan dedi i ey, Kant'ta, eski metafizik alana ait ve bilgisel olarak temellendirilemeyecek “*öznel bir duyum*” anlamında ele alınmı tır. Yasa niteli inde ve bilgisel olarak temellendirilebilecek gerçeklikler pe inde olan Kant, ahlak yasasını da bu çerçeve içinde de erlendirmi tir. Bir ba ka ifadeyle, Kant'ın ahlak yasası dedi i ey aslında bilgisel olarak temellendirilebilecek ve gelecekte de bilim olabilecek nitelikte olan metafizi e kar ılıklı gelir*. Bu yönüyle bakıldı ında ahlak yasası, özgürlük temelinde dayanır. Özgürlük, ahlak yasasının varlık nedenidir ve akılla kavranır. Aynı zamanda her ahlaki yargılamanın da önko uludur. Kant'a göre salt akıl idesi olan özgürlük, *otonomiden* ba ka bir ey de ildir. Otonomi ise, kendi aldı ı kararlara kendisi uyan, yani özgürlük idesine uygun eyleyen insanın bir özelli idir. nsanın, nedensellik yasasından ba ka bir yasaya, yani kendi yasasına ba lı olması demektir. nsanın kendi yasası da, *kategorik imperatif* tir, yani *ahlak yasasının* kendisidir.

Kant'a göre, bir eylemin iyi olabilmesinin ko ulu ku kusuz ki ödevden çıkmı olmasına ba lıdır. Sadece ödevin belirledi i, sınırlarını çizdi i bir istenç “*iyi*” olabilir. yi istencin iki temel görünü ü vardır. Bunlardan ilki, eylemin ödevden çıkmı olması, ikincisi ise, eylem kararını veren *ilke(maxime)*dir. Bir ba ka deyi le eylemin “*iyi*”

* Bu makaleyi de erlendiren hakemin tespit ve de erlendirmeleri, özellikle de Kant'ın vicdan kavramına bakı na yönelik de erlendirmeleri, benim için son derece önemli ve yapıcı olmu tur. Katkılarından dolayı kendilerine te ekkür etmeyi bir borç bilirim.

olması, sonucuyla de il dayandı ı ilkeyle ilgilidir. “...ahlak yasalarına göre yargıda bulunmayı, kendi eylemlerimizi oldu u kadar ba kalarının da özgür eylemlerini gözlemlemeyi izleyen do al bir u ra ı, adeta bir alı kanlık haline getirmek ve onu, önce eylemin nesnel olarak ahlak yasasına uygun olup olmadığı na, uygunsu hangisine uygun oldu unu sorarak keskinle tirmektir”(Kant 1994: 171). Ahlak yasasına uygunluk ko ulsuz, otonom ve özgür eylemle olanaklıdır. Bu süreci bir çe it kıyas yöntemiyle (akıl yürütme) denetleyen de, vicdandır.

Bilinç olgusu olarak da kabul edilen vicdan, “...ki ilerin kendi eylemlerini de erlendirmede görelili-zamanda-mekanda sınırları çe itli birimlerle çizilebilen gruplara göre de i ik ve de i ken- ölçüler sa layan, dolayısıyla etik ili kilerinde ki ileri kendi eylemlerine ancak de er biçmeye götüren bir “danı man” ve bu de er biçmelerine ili kin ki ilerin bir duyu u” (Kuçuradi 1996: 155-156) olarak de erlendirildi inde, ki i hem kendi eylemini hem de kendisi dı ındaki eylemleri, kendi de er atfetmelerine göre yargısal bir denetime tabi tutacak ve böylelikle nesnel olmaktan çok öznel bir tercih yapacaktır. Kant açısından bakıldı ında, ahlak yasasını olu turan temel gerçeklik her ne ise, ki inin yapıp-etmeleri de bu gerçeklik ba lamında de erlendirilmelidir. Yani, öznel bir tercih de olsa vicdani ilke geneli, evrensel olanı dikkate alarak karar verecektir. Bu ilke ku kusuz ki, ahlaki iyi olanı ortaya çıkarmaya ve genel iyili e (Rousseau’nun deyimiyile *ortak yarar* ilkesi do rultusunda) katkı sa lamaya dönük bir ilkedir. Her nasıl eylesen eyle ancak, tümel olan, zorunlu ve ko ulsuz olan “genel bir yasa olmasını isteyebilece in bir ilkeye göre eyle”. Dolayısıyla kategorik imperatif (ko ulsuz buyruk), genel bir yasaya göre eylemek ve insanlı ı, kendinde bir araç olarak de il bir amaç olarak görece ekilde eylemektir. Bu belirleme aynı zamanda aklın da kendini genel bir yasa ile dile getirmesini sa layacaktır. Bir ba ka deyi le, insanın özgür ve ahlaki bir kimli e sahip olabilmesi için kendi yasasını kendisinin koyabilmesi, yani otonom olması gerekir. Bu da, akıl sayesinde olanaklıdır.

Rousseau’nun vicdan diye adlandırdı ı ahlaki ilke, toplumsal ya amın vazgeçilmez ilkesi olan dayanı ma ve düzen fikrinin benimsenmesinde bireylere kılavuzluk eden, onları te vik eden dinamik bir güçtür. O güç ki, hem bireylerin kendi iyiliklerine yönelmelerini hem de ba kalarının iyili ini te vik etmelerini sa lar. İnsanların iyiyi seçerken aynı zamanda evrendeki tanrısal düzeni de seçtiklerini, yani tanrısal düzenin evrendeki iyili in bizatihi kendisi oldu u dü üncesi, Rousseau’nun vicdan kavramını do rudan Tanrı ile ili kilendirmesinin gerekçesini de bize göstermektedir (Dent 1989: 234-237). Kant, “ahlakın do ası nedir” sorusuna verdi i cevapta, “ödev” ile “zorunluluk” kavramları arasındaki ili kinin niteli ini ortaya koymayı amaçlamı , tercihini hiçbir dı sal ko ul ve zorunluluk içermeyen bizatihi kendinde iyi olan “ödev”den yana kullanmı tır. Çünkü, zorunluluk do rudan nesnelere varolu u ile ilgilidir. Ödev ise, “yasaya olan saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunlulu udu” (Kant 1993: 13), ahlak yasasının kendisidir. E er bir zorunluluk aranacaksa bu zorunluluk, istencin ahlak yasasıyla uyumlu olmasını gerektiren türden bir zorunluluk olmalıdır (Popkin & Stroll 1975: 37-41). Buradaki zorunluluk, istemenin kendi kendini ba laması, yani kendi kendine yasa koyan öznenin kendi koydu u yasalara (otonomi) yine kendinin uymasıdır. Kant’a göre ahlaksal isteme, do rudan do ruya e ilimlerden gelen ve basitçe türden bir mutluluk isteme de il, yasa ile belirlenmi , “yasa kar ısındaki saygıdan” dolayı istenen eydir.

Bir taraftan akıl sahibi bir varlık olarak dü ünülür dünyanın üyesi olan insan, di er taraftan da, duyuları yardımıyla dünyayı kavrayan ve tabiat varlı ı olan insan. nsanın bu düalist yönü, onun, görüngüler dünyasının bir üyesi olarak do al nedenselli e ba lı bir varlık; dü ünülür dünyanın bir üyesi ekinde ele alındı nda ise özgür bir varlık olarak dü ünülmesini mümkün kılar. Ahlaksal olan ise, do a yasalarına de il, ahlak yasalarına olan ba lılı ı ifade eder. Kant'a göre "ahlaki" dedi imiz ey, insanın saf pratik akıl yönüyle ilgilidir. Bu yönüyle bakıldı nda e ilimlerin, içgüdülerin ve eylemin sonuçlarının ahlaki olmakla bir ili kisi yoktur. Çünkü bunlar fenomenler dünyasında bulunan empirik eyledir. Ahlaksal isteme ise, e ilimlerden ve içgüdülerden kaynaklanmayan, do rudan yasa dü üncesi ile belirlenmi istemedir. Rousseau'nun vicdan dedi i ey de, insanın duyular üstü gerçeklikle ba lantı kurmasıyla ortaya çıkan, ahlak duygusu ekinde beliren ve tanrısal olanın insana açılmasını sa layan bir duygudur (Rousseau 2002: 186-191).

Vicdanın, insanın ahlak ve ruh dünyasında önemli bir yeri oldu una inanan Rousseau, bireylerin sosyalle mesinde, ortak de erler etrafında toplanmasında ve ortak iyiye yönelmesinde ona i levsel bir rol yükler. Böyle olmasaydı "...do ru bir insanın kendi zararına genel iyili e yardım etmesi, ölümü bile kabullenmesi" (Rousseau 2002 : 185) ba ka ne ile açıklanabilirdi? Ku kusuz ki, ahlaki bir iyilik olmasaydı ortak de erler etrafında toplanmak ve ortak iyiye yönelmek imkansız olurdu. Vicdan, tutkuların körelt-ti i ruhumuza ı ık tutar. Do anın dilini kullandı ı için de, bizatihi iyili in kendisidir. Yalnızlı ı, huzuru ve sakinli i sever. nsanı ruh dinginli ine kavu turur. Önyargılar, temelsiz saçma görü ler, tutkular ve katı inançlar onun en büyük dü manıdır. Bedenin mutlulu a kar ı olu turdu u engellerden kurtulmak ancak vicdan sayesinde mümkün olabilir. Vicdan, ki ileri ruhsal olgunlu a ve tanrısal olanı anlamaya yöneltilir. yili i sever, kötülü ü reddeder. Bu u urda insana kılavuzluk eder (a. e., 196-198).

Rousseau'ya göre, tüm ulusların ortak inançlarına dayanan ve do anın kutsal sesi olarak görülen vicdan, "kendi eylemlerimizi ve ba kalarımızınkini iyi veya kötü diye yargılayan, kalplerimizin derinliklerine adalet ve erdemle yazılmı do u tan bir ilke"(a. e., 184)dir. Bu ilkeyi yok saymak, içimizdeki bu acılı haykırı ı duymamak bo una bir çabadır. nsanın içinden gelen bu ses, do anın sesidir ve bir tür farkındalıktır. Rousseau'nun, insanın do ası gere i "iyi" oldu u dü üncesinden hareketle, bu do aya sahip bir insanın vicdanının da bizi hep iyiyi istemeye götürece ini ve yanıltmayaca ını söyleyebiliriz. Kant da, yalnızca saf pratik akılla belirlenmi bir istencin istemelerinin do rudan iyi olduklarını söyler. Çünkü Kant'a göre ahlaksal isteme, do rudan do ruya yasa dü üncesi ile ilgilidir ve bu yasa da, otonom ve özgür bireyin gerçek kılavuzudur. Kant'ın vicdan dedi i ey de, bilinç ve farkındalı ı içinde barındıran öznel bir duygudur.

Rousseau'nun merhametle vicdan arasında kurguladı ı özsel ili ki, her iki duygunun da aynı kaynaktan geldi i ve ortak bir kökene sahip oldu u gerçe ine dayanmaktadır. "Her iki durumda da, bizi kendi do amızı ve kendi iyili imizi izlemeye yönelten ey do amızdır. Vicdanda, Tanrı düzeninin bir unsuru olarak do amızın ihtiyaçları aç ı çıkarken, merhamette bu bütünün yalnızca bir parçası ortaya çıkar. Her ikisi de, bireylerin kendi iyiliklerine yönelmesini ve ba kalarının iyili ini te vik etmesini sa layan düzenden kaynaklanır" (Dent 1989: 329). Vicdan, insanın do asını mükemmelle tiren, davranı larına ahlaki yön veren ve onu di erlerinden üstün kılan

eydir. Kuralızsızlı ın yerine, kuralı; kaosun yerine, uyumu; anlamsızlı ın yerine de, anlamı koyandır. nsanın kendine, ötekine ve do aya yabancılaşmasını önleyendir. nsanın kendini tanımasını ve kendini bilmesini sa layan bir tür yol göstericidir. Rousseau açısından bakıldı ında do ası gere i iyi olan insan, vicdani olanla-olmayanı ayırt edebilecek bir yetiye sahiptir. Bu yeti, hem vicdanın neli i üzerine insana çıkarım yapma gücü sa layacak hem de vicdan dedi imiz eyin i levseli i ile ilgili bizi bilgilendirecektir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Rousseau, *vicdanı*, do u tan getirilen, iyiyi ve kötüyü ayırt etmemizi sa layan ilahi içgüdü, tanrısal bir ses, yanılmaz bir yargıç olarak ele almaktadır. Bu yönüyle bakıldı ında, vicdan dedi imiz ahlaki ilke Rousseau'da, bir çe it ahlak duygusu eklinde ortaya çıkmaktadır. Bu duygu, hem ahlaksal olanı idrak eden hem de ahlaksal iyi olanı gerçekle tirmeyi amaçlayan bir duygudur. Rousseau'nun insanın do ası üzerine yaptı ı belirlemeler (insanın do ası gere i iyi oldu u ve kötülü e bula madı ı dü üncesi) dikkate alınrsa, vicdan denen duyu un insanın özüyü örtü en bir yönünün oldu unu söyleyebiliriz. nsanın kendisinden beklenene uygun davranı lar (adil olma, payla ma, kötülük yapmama vb. gibi) sergilemesini salık veren vicdan, ki isel beklentilerin söz konusu oldu u yerde maskelenen bu duyguların açı a çıkmasına yardımcı olan dinamik bir güçtür. Bu güç, bireyin hem kendisinin hem de ötekinin iyili ine yönelmesini sa lar ve bir tür otokontrol görevi yapar. Bu yönüyle bakıldı ında Rousseau, vicdanı, insan do asını mükemmelle tiren ve ahlaksal iyiye yönelmesini sa layan, onu hayvandan üstün kılan ve belki de en önemlisi insanın katı inançlardan, yani dogmatik dü üncelerden arınmasına yardımcı olan bir unsur olarak görür (Rousseau 2002: 184-189).

Kant, ahlak felsefesini kurarken ahlakın apriori yönünü öne çıkarmı tır. Bir ba ka deyi le, tümel geçerli i olan bir ahlak anlayı ı ortaya koymayı amaçlamı tır. Tümel geçerli i olan, zorunlu ve ko ulsuz olan da ku kusuz ki, kategorik imperatiftir. Kant'ın aradı ı da, yasa niteli inde olandır. Ödev de, yasaya kar ı duyulan saygıdan do ar. Ahlak yasası, salt pratik aklın özerkli inden ba ka bir ey de ildir. Yani, özgürlü ün kendisidir. Kant'ın ifadesiyle "ahlak yasası, aslında, her bakımdan en yetkin olan varlı ın istemesi için bir kutsallık yasasıdır" (Kant 1994: 90). Ahlak yasası, ko ulsuz ve zorunlu olandır. Bu yasa da, kategorik imperatiftir. Di er bir ifadeyle, ahlak yasasının kendisidir. Kategorik imperatifin olanaklılı ı da istencin özgür olmasına ba lıdır. Bu zorunlu bir ko uldur. Buradaki özgürlük bir keyfilik de il, aksine insanın kendi yasasına ba lı olması demektir. Kant'ın, öznel bir duyum anlamında ele aldı ı vicdan, özgür bireyin kendini gerçekle tirmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu gerçekle - tirme, ahlak yasasının içselle tirilmesiyle olanaklıdır. Yalnızca ko ulsuz olarak buyrulan ahlaksal iyidir. Bir eylemin dı sal ko ullardan etkilenmeden bizatihi kendinden kaynaklı olarak istenmesidir. Ku kusuz bu isteme, Kant'ın deyimiyle, "genel bir yasa olmasını isteyebilece in bir ilkeye göre eyle" eklinde olacaktır. Yasa da, kendisine göre eylemde bulunulmasını emreden bir ilke olarak kar ımıza çıkacaktır. Bu yönüyle de erlendirildi inde vicdan, bir tür ahlaki bilinç ve farkındalık olarak kar ımıza çıkmaktadır. Kant'ın, öznel bir duyum dedi i vicdanı, ahlaki bilinç olarak ele aldı ımızda, onun ahlaki eylemlerin nesnel denetleyicisi oldu unu da söyleyebiliriz. Bertrand'ın deyimiyle vicdan, "temyiz iste i olmayan bir mahkeme" (Bertrand 2001: 23) konumundadır.

Rousseau'daki ahlaksal iyi, ahlaki davranı ların belirli bir ere e uygun olmasını gerektirir. Bu erek ise, insanın ahlaki varlı ının ontolojik garantisi olan ve hem kendisi

hem de ba kalariyla olan ili kilerinde ona kılavuzluk eden vicdandır. Vicdan, ba kalariyla birlikte ya ayabilece imiz hem kendimizle hem de ba kalariyla ileti im kurabilece imiz bir alan yaratır. nsanın ahlaki varlı a ula masında kendisine yardımcı olur, ona yol gösterir. Rousseau için ahlak demek, vicdanın sesine kulak vermek, ona uygun davranmak demektir (Dent: 59). Ki isel çıkar duygularından uzak, erdemden yana tavır koymak demektir. Vicdan demek, Tanrı'nın yaratmı oldu u düzenle uyum içinde olmak demektir. Rousseau da, insanın gerçek iyili inin bu düzende ortaya çıkabilece ini söyler. Vicdan, tanrısal düzenin insanın içindeki yansıması oldu una göre, insanın gerçek iyili i de bu düzene, yani vicdana uygun davranmasında yatar. Vicdan aynı zamanda insani bir melekedir. Bu yönüyle ele alındı nda *vicdamn*, özel bir ahlak duygusu oldu unu söyleyebiliriz. Bunun içindir ki Rousseau, *vicdamn*, özel bir yeti, insani bir meleke ve özelde de “ahlak duygusu” olarak ele almı tır. Ahlaki bilinç de diyebilece imiz vicdan, ahlaksal eylemlerin yargısal denetim i levini yerine getiren, ki inin niyet ve eylemlerinin sorgulanmasında ahlaki bir ilke olarak de erlendirilebilir. Vicdan, ahlaki bir de er olan özgürlü ün tam olarak gerçekle mesiyle anlamlı ve i levsel hale gelebilir. nsanın, “insan olma niteli i” ile e de er olarak görülen özgürlü ün gerçekle mesi demek, ahlaki bilincin geli mesi ve dolayısıyla vicdan dedi imiz do al ayrt edicinin i levini yerine getirmesi demektir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia (1982) *Ahlak Ö retileri*, stanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- BERTRAND, Alexis (2001) *Ahlak Felsefesi*, çev. Salih Zeki, Sad. Hayrani Altınta , Ankara: Akça Yayınları.
- CEV ZC , Ahmet (2000) *Felsefe Sözlü ü*, stanbul: Paradigma Yayınları.
- DENT, N. J. H. *Rousseau Sözlü ü*, çev. B. Gözkan & N. Ilgıço lu & A. Çitil & A. Kovanlıkaya, Ankara: Sarmal Yayıncılık.
- DENT, N. J. H. (1989) *Rousseau – An Introduction to his Psychological, Social and Political Theory*, New York: Basil Blackwell Inc.
- ZVEREN, Adil (1980) *Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlak)*, Ankara: Ankara ktisadi ve Ticari limler Akademisi Yayınları.
- KANT, Immanuel (1994) *Pratik Aklın Ele tirisi*, çev. oanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- KANT, Immanuel (1993) *Grounding For The Metaphysics Of Morals*, Trans. James W. Ellington, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company Inc.
- KUÇURAD , oanna (1996) *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- MENGÜ O LU, Takiyettin (1969) *Kant ve Scheler'de nsan Problemi*, stanbul: stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- POPKIN, Richard H & STROLL, Avrum (1975) *Philosophy Made Simple*, London: W. H. Allen & Company, Ltd.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1954) *The Social Contract*, trans. and int. by Willmoore Kendall, Chicago: The Henry Regnery Company.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2002) *Emile*, çev. M. Ba türk & Y. Kızılçim, Erzurum: Babil Yayınları.
- URMSON, J. O. (1960) *Western Philosophy and Philosophers*, London: Hutchinson &Co. Ltd.
- VESEY, G. & FOULKES, P. (1990) *Collins Dictionary of Philosophy*, London & Glasgow: Printed in Great Britain by Collins.